

Sveriges första spelmansstämma hölls i Gesunda

Av professor Mats Rehnberg

Sedan omkring en mansålder har det hållits spelmansstämmor i olika delar av vårt land. Numera utgör de en slags folkmusikkonserter, som blivit alltmer uppskattade av en växande publik. Den första stämman betecknade närmast något av en vändpunkt i synen på folkmusiken. Inom den äldre spelmansgenerationen — men knappast hos en större allmänhet — torde det vara bekant, att den allra första spelmansstämman hölls på Sollerömarkerna.

Upphovsmannen var Anders Zorn, som på så många olika sätt ingripit i svenskt kulturliv och som genom en mängd initiativ gjort viktiga insatser för sin hembygd i Ovansiljan. På hösten 1905 hade Zorn följt med några vänner på älgjakt i Solleröskogarna. Han var själv ingen jägare men trivdes med att vistas i skogen med skyttarna. Från sin barndoms somrar i fäbodarna på 1860-70-talen mindes Zorn, hur horns signaler klingat i skogarna. Vid älgjakten 1905 frågade han kullorna i en fäbodstuga, om de inte kunde blåsa horn längre. Det visade sig, att ingen kunde det, men de hämtade en äldre vallare, Lavas Margit, som kunde blåsa på horn. Henne kände Zorn sedan tidigare besök.

Eftersom det tydligen började bli ont om hornbläserskor, uppgav Zorn, att han önskade uppmärksamma detta genom att till nästa år utlysa en offentlig tävlan i att spela på horn eller lur. Kvinnfolken i fäbodarna skrattade åt Morakonstnären och undrade säkerligen om han menade allvar.

Men dagen efter det Zorn återvänt till Mora, lät han sätta in en annons i pressen om den tilltänkta tävlingen. Första pris var icke mindre än 50 kronor, vilket denna tid var en ganska hög summa. Dessutom inbjöds även fiolspelmän att delta.

Zorns initiativ väckte stor uppmärksamhet och han fick opåräknad hjälp av Erik Axel Karlfeldt, som i en känd dikt, första gång-

en publicerad i Strix med illustration av Albert Engström, på vers upprepade Zorns fråga, var hornbläserskor och spelmän fanns:

*Var är folket som blåste i djurhorn
och förkastade pipa och flöjt?
Var är han som ett råmande tjurhorn
sist bland spelmän till tävlan har höjt?
Var är skalden från myrar som gulna
av de ödsliga hjortronens skörd,
och från heden, den höstliga mulna,
av den löpande branden förstörd?*

*Finns i Dalarnas härbren ett bockhorn
som har kvar sina läten från förr?
Var är getherdens vårliga lockhorn
som slog eko mot fällornas dörr?
Över åsar där majgräsen tätna,
i de nyspruckna lundarnas tid,
låt den dansa, dess sång, den förgätna,
som en vårdans av bråkande kid.*

*Skall han vakna med gamman och blåsa
han, de mossludna skogarnas gud,
han vars lungor i nattvinden flåsa,
som en fånges med lidande ljud?
Skall det gråna mot blommande skyar
av en märgfull och hednisk musik,
när han stiger från åldriga byar
ned åt Gesunda glimmande vik?*

I sin annons hade Zorn utlyst att tävlingen skulle äga rum vid Gesunda i september 1906. Det hade anmält sig 32 personer till uppspelning. Av dessa var hälften fiolspelmän och 16 hornbläsare. Ett 10-tal utgjorde kvinnorna. En hel del folk hade samlats, när Zorn gjorde entré, stående i Moradräkt i aktern av en kyrkbåt, som förde honom från Mora till Gesunda.

Arrangemangen vid denna första spelmansstämma var obetydliga. Meningen var att musiken skulle klinga direkt från orörd

natur. Man hade bara huggit bort några buskar för att bereda plats för spelmän och åhörare. Som tribun fungerade en högkärra. Tävlingsdomaren satt på framvältrade stenar. För att bedöma de musikaliska prestationerna hade Zorn med sig Janne Romson från Mora samt stadsnotarien Nils Andersson från Lund, den senare vår ledande folkmusikinsamlare vid denna tid.

Vid Gesundastämman återfanns många namnkunniga spelmän som Timas Hans Hansson från Ore, Isak Anders Persson från Älvdalen, Ljuder Anders Ersson från Gopshus, Skinnar Anders Larsson från Siljansnäs och många andra. Dagens Nyheter:s reporter kunde från Gesunda berätta att "bland spelmännen funnos många kostliga figurer. Så såg man en Malungskarl i den gamla Malungsdräkten, med svart, kort rock, vita byxor och hög kyrkhatt. Ett par Sollerökarlar i höga, röda toppmössor tilldrog sig ock uppmärksamhet."

De gamla gummorna och gubbarna var naturligtvis ovana vid att på detta sätt uppträda inför publik. Det har berättats, hur Nöstmo Halvar Halvarsson från Malung nervöst fingrade på sitt bockhorn, medan en av hornblåserskorna från Sollerön blötte sitt kohorn i ett träämbar.

Spelmansstämman inleddes av Solleröspelmannen Amus Olof Jönsson, vars andra nummer han kallade "Jerkers lek" med en anspelning på att djävulen brukade kallas Gambel Jerk. Amus Olof blev då avbruten av en hornblåserska från Sollerön, som ropade, att han skulle tala om Gambel Jerks gårdsnamn, något som Amus Olof ansåg vara onödigt, eftersom väl alla visste det. Medan spelmannen stämde fiolen till a-e-a-ciss, berättade han, att Gambel Jerk själv hade spelat låten, då han kom farande över Siljan så skummet yrde.

Bland hornblåserskorna blev särskilt Ryss Anna från Sollerön omnämnd i tidningarna, sedan hon spelat "Napoleons marsch över Alperna" på sitt horn.

Förste pristagare i hornblåsning blev Nöstmo Halvar Halvarsson från Malung och förste pristagare i fiolspel Timas Hans Hansson från Ore.

Den för en nutidsmänniska ganska enkla tilldragelsen i Gesunda har med rätta tillskrivits en mycket stor betydelse för folkmusiken

i vårt land. Den bildade i första hand upptakten till liknande stämmor på skilda håll.

Redan 1907 lät sålunda Zorn anordna en stämman i Mora. Hans meddomare från Gesunda, Nils Andersson, ordnade samtidigt en stämman i Lund för sydsvenska spelmän. Därmed rullade stämmorna vidare över hela landet. Zorn deltog själv så ofta han kunde även i andra trakter. Ända till Visby seglade han med sin båt för att delta i spelmansstämman där. En av de viktigaste stämmorna med deltagare från hela Sverige hölls på Skansen 1910. Både Hugo Alfvén och Wilhelm Peterson-Berger kom att medverka som bedömare vid dylika stämmor. Även Natan Söderblom tog aktiv del i de första spelmansstämmorna i Uppland och Hälsingland.

Man är numera ense om att Zorns initiativ kom i sista minuten. Under 1800-talets slut höll den äldre musiken på att ersättas av nyare tongångar, något som i och för sig är helt naturligt. Men då den äldre musiken inte längre behövdes i sitt naturliga sammanhang som dansmusik etc. hotades den med att glömmas bort.

En annan fara hotade folkmusiken från väckelserörelserna, som ansåg fiolmusiken världslig och syndig. Zorn hade själv upplevt väckelsens negativa inverkan på folkmusiken. Genom tävlingen vid Gesunda fick folkmusiken ett slags officiellt erkännande, som framhöll dess konstnärliga värden och som gav inspiration att insamla så mycket musikaliska traditioner som möjligt. För den senare verksamheten stod den ovannämnde Nils Andersson, som ett par år efter Gesundatävlingen lyckades skapa en arbetsgrupp, som kallades Folkmusikkommissionen och som skulle handha organiserandet av folkmusikinsamlingen. Just i samband med Gesundatävlingen var det också första gången som Nils Andersson inför pressen meddelade, att det först gällde att insamla melodierna och sedan utge dem. Det senare skedde genom verket Svenska låtar, som började utkomma på 1920-talet. Som första nummer i denna unika svit utgavs 1922 fyra volymer folkmusik från Dalarna och där återfann man melodier efter många av de spelmän och hornblåserskor som uppträdde vid Gesunda. Genom Zorns initiativ 1906 kom alltså Sollerön att få en betydelsefull roll i renässansen för den svenska folkmusiken.

Mats Rehnberg